

Hristina Cvetinčanin Knežević
Fakultet političkih nauka
Jove Ilića 165, 11040 Beograd
hcknezevic@gmail.com

RODNO ZASNOVANO NASILJE NAD ŽENAMA U DIGITALNOM OKRUŽENJU - LEGISLATIVNI OKVIR REGULACIJE¹

Apstrakt: Rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju fenomen je koji ima drastično negativan uticaj na ženske egzistencije, i *online* i *offline*, od početka novog milenijuma. Prema podacima za 2015. godinu, 73% žena je imalo iskustvo nasilja u digitalnom okruženju. Nažalost, konceptualizaciji ovog fenomena, u naučnoj literaturi nije pridana srazmerna pažnja. Cilj ovog rada je dvojak. Kao prvo, sam fenomen biće operacionalizovan i kontekstualizovan u okviru opšteg diskursa nasilja nad ženama u kapitalističkom patrijarhatu, a zatim će uslediti analiza legislativnog okvira, u cilju mapiranja trenutnog potencijala otpora. Na kraju rada biće ponuđene preporuke, te se dometi ovog rada, iako ograničeni, neće omeđati samo na teorijsku raspravu, već će imati i društveno angažovanu relevantnost.

Ključne reči: nasilje nad ženama, digitalno okruženje, rodno zasnovano nasilje, internet, analiza zakona, pravni okvir

GENDER BASED VIOLENCE AGAINST WOMEN IN DIGITAL ENVIRONMENT - LEGAL FRAMEWORK OF REGULATION

Abstract: Gender based violence against women in digital environment is a new millennial phenomenon which had drastically negative influence on women's existence, both *online* as well as *offline*. According to data from 2015. 73% of women have had experience of violence in digital environment. Unfortunately, academic conceptualisation of this phenomenon didn't get proportional attention. The main aim of this paper is twofold. First, the phenomenon will be operationalized and contextualized in the framework of general discourse of violence against women in capitalist patriarchy, and afterwards, the legislative framework will be analysed, in order to map current potential of resistance. Lastly, recommendations will be offered, so the range of this paper, although limited, will not be restricted only to theory, but will have socially engaged relevancy.

Key words: violence against women, digital environment, gender based violence, internet, law analysis, legal framework

¹ Ovaj rad je nastao u okviru projekta Rodna ravnopravnost i kultura građanskog statusa: istorijska i teorijska utemeljenja u Srbiji (47021), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Uvodna razmatranja

Cilj ovog rada je da da osnovne smernice za konceptualizaciju i operacionalizaciju fenomena rodno zasnovanog nasilja nad ženama u digitalnom okruženju, kao i pregled nacionalnog legislativnog okvira koji ga reguliše kako bi se mapirala ključna problematična mesta regulacije i dale smernice za njegovu dopunu i izmenu. Imajući u vidu da je zakonodavni okvir regulacije drastično ograničen zbog činjenice da navedeni fenomen nije eksplicitno prepoznat kao takav, ovaj pregled biće veoma kratak.

Nasilje nad ženama u digitalnom okruženju biće konceptualizovano i operacionalizovano kroz radikalno feministički teorijski okvir, pri čemu će se nasilje kao čin posmatrati kroz prizmu moći, kontrole i dominacije muškarca nad ženom. Upravo na ovom mestu možemo uočiti sponu feminizma i levih ideologija, jer je shvatanje prava nad ženom, kao i prava posedovanja nad njenim telom i životom, bilisko povezano sa shvatanjem kapitalističkog vlasničkog odnosa, uz važnu napomenu da je patrijarhat, kao sistem muške kontrole i dominacije nad ženama, prethodio kapitalističkom sistemu, iako je postavio temelje za još eksplicitniju i uočljiviju eksploataciju žena i ženskih tela od strane muškaraca kroz fenomene pornografije, prostitucije i surogat materinstva u cilju sticanja što većeg profita.² Isto tako, nasilje nad ženama u digitalnom okruženju u savremenom kontekstu, pogotovo kada je reč o osvetničkoj pornografiji, pruža plodno tlo za komercijalizaciju nasilja nad ženama i sticanje profita na osnovu njega, imajući u vidu postojanje specijalizovanih sajtova o kojima će kasnije biti reči, a kojima je moguće ustupiti video snimak osvetničke pornografije, koji kasnije može biti razmenjivan za novac.

Nakon operacionalizacije, kontekstualizacije i konceptualizacije termina i pojma rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju, uslediće analiza postojećih zakona koja će nam ukazati ne samo na domete domaćeg zakonodavstva u pravnoj regulaciji ovog negativnog fenomena, već će nam dati širi okvir za promišljanje dominantnog koncepta žene kao ljudskog bića, i autonomije njenog tela i života kao elementarnog ljudskog prava. Nesenzibilisanost zakona za iskustvo koje, prema nekim procenama, deli skoro $\frac{3}{4}$ žena starijih od 15 godina³, nam ukazuje na izuzetno nepovoljan položaj žene u patrijarhalnom kapitalističkom društvu.

² Eisenstein, Zillah. 1999. „Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism”. *Critical Sociology*, 25(2-3), pp.196.

³ International Telecommunications Union & UN Women. 2015. *Cyber Violence against Women and Girls: A world-wide wake-up call*, pp.15.

Na samom kraju rada biće ponuđene preporuke čiji je cilj da utiču na promenu trenutnog legislativnog okvira, a poslednično i na promenu same svesti o štetnosti ovog fenomena. Preporuke će biti upućene ne samo Vladi Republike Srbije, resornim ministarstvima i nadležnim institucijama već i civilnom društvu, kao jednom od potencijalnih pokretača društvenih promena u domenu ženskih ljudskih prava.⁴

Rodno zasnovano nasilje nad ženama u kapitalističkom patrijarhatu

Smatra se da je nasilje nad ženama fenomen star koliko i ljudsko društvo - reč je o fenomenu koji poznaju svi prostori i sva vremena.⁵ U skladu sa navedenim, ovaj fenomen je pratio i prilagođavao se svim promenama kroz koja su društva prolazila, pokazujući izuzetnu adaptibilnost na nove društvene kontekste, relacije i varijable. Da bismo u potpunosti razumele rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju kao jednu od formi rodno zasnovanog nasilja, neophodno je kontekstualizovati nasilje nad ženama kroz jasan teorijsko-epistemološki okvir, što može biti postignuto isključivo kroz analizu osnovnih pojmova koji ga određuju. To su pojmovi *roda*, *patrijarhata*, *moći*, *rodno zasnovanog nasilja*, kao i *digitalnog okruženja*, kontekstualne promene koja je i omogućila prilagođavanje i opstanak ove najpogubnije karakteristike ženske egzistencije i u XXI veku. Tek onda, bićemo u mogućnosti da definišemo rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju.

Kategorija roda podrazumeva društveno konstruisani polni identitet. Dakle, rod je socijalni konstrukt muškosti i ženskosti, odnosno, on obuhvata društvene uloge i očekivano ponašanje pojedinke kao žene i pojedinca kao muškarca u datom društvu. Kao takav, on je kulturno uslovljen. Nasuprot kategoriji roda, nalazi se kategorija pola, koja je biološki uslovljena i određuje se na osnovu vidljivih genitalija i sekundarnih polnih karakteristika svake pojedinke i pojedinca. Pol je rođenjem dat, a rod se stiče (rodnom) socijalizacijom, učenjem rodnih uloga prikladnih za dati društveni kontekst. Iako je ova podela zadnjih godina problematizovana, pre svega u okviru queer studija⁶, ona predstavlja temelj definisanja muškog nasilja nad ženama u teorijskom delovanju radikalnog feminizma, koji polazi od

⁴ Važno je naglasiti ulogu civilnog društva u domenu zakonske regulacije nasilja nad ženama - posle decenijskog zagovaranja Autonomni ženski centar je uticao na usvajanje i proširivanje koncepta nasilja nad ženama u srpskom legislativnom okviru. Kao najvažniji dometi ovog zagovaranja se ističu uvođenje hitne mere udaljenja nasilnika (2016) i to što je rodno zasnovano nasilje deo Zakona o azilu i privremenoj zaštiti (2018).

⁵ Ignjatović, Tanja. *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd: RŽF, pp.9.

⁶ Butler, Judith. 2005. *Raščinjavanje pola*. Sarajevo: Šahinpašić.

Batler, Džudit . 2010. *Nevolja s rodom*. Beograd: Karpos.

Batler, Džudit. 2001. *Tela koja nešto znače. O diskurzivnim granicama 'pola'*. Beograd: Samizdat b92.

pretpostavke da je diskriminacija žena najstariji i najrasprostranjeniji oblik diskriminacije koji se bazira na polu.⁷ Prvo teorijsko razlikovanje koncepata pola i roda je ponudila Margaret Mid koja je pokazala da crte ličnosti koje su na Zapadu tradicionalno shvaćene kao muške ili ženske u plemenima sa Nove Gvineje nisu povezane sa biološkim polom, te da su rodne uloge, odnosno, muškost i ženskost, kulturno uslovljene - dok je pol biološka kategorija, rod je društveni konstrukt⁸. Dalje su ovu ideju razvijale predstavnice gore spomenutog radikalnog feminizma, pre svega Kejt Milet⁹ i Šulamit Fajerston¹⁰ koje su ukazale na sistem muške dominacije, patrijarhata, koji dovodi do toga da jedna grupa, muškarci, dominira nad drugom grupom, ženama, koristeći polnu podelu kao opravdanje koja biva opredmećena kroz sistem rodnih uloga koje oblikuju, određuju i (ne)omogućavaju egzistenciju žena i muškaraca u datom društvu.

Kerol Pejtmn ukazuje na zakon muškog polnog prava koji omogućava muškarcima da pol koriste kao osnovu za dominaciju i u privatnoj i u javnoj sferi, naglašavajući da polni ugovor prethodi društvenom ugovoru koji predstavlja osnov savremenog građanskog društva.¹¹ Na ovaj način, uspostavlja se sistem muške opresije nad ženama, patrijarhat. Ne postoji generalno prihvaćena definicija patrijarhata ali postoji generalno slaganje među teoretičarkama i teoretičarima da se patrijarhat odnosi na sistem baziran na muškoj dominaciji nad ženama, odnosno, da podrazumeva sve odnose gde su muškarci imali povlašćenu i nadređenu ulogu samo na osnovu svog pola.¹² Enciklopedijsku odrednicu patrijarhata daje Žarana Papić, naglašavajući da se patrijarhat ne odnosi na neki konkretni tip društva već na opštu tendenciju dominacije muškaraca koja je izražena u različitim društvenim i istorijskim kontekstima, bez obzira na to da li je reč o društvima u kojima je na snazi očinsko pravo kao apsolutni autoritet muškaraca u privatnom/domaćem domenu, ili u društvima u kojima vlada monopol muškaraca u javnom/društvenom domenu, kao i u političkom i ekonomskom odlučivanju, ali je položaj žena poboljšan na način na koji se ona više ne smatra očevom ili muževljevom svojinom.¹³ Ova opšta tendencija dominacije muškaraca, patrijarhat, uspostavlja se na odnosima kontrole i moći, i kao takva predstavlja

⁷ Duhaček, Daša. 2014. *Studije roda : od Deklaracije o pravima žene i građanke do drugog pola*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta, Centar za studije roda i politike, pp.68

⁸ Mid, Margaret. 2009. *Pol i temperament u tri primitivna društva*. Beograd: Ukronija.

⁹ Millett, Kate. 2000. *Sexual politics*. Urbana: University of Illinois Press.

¹⁰ Firestone, Shulamith. 1974. *The dialectic of sex : the case for feminist revolution*. New York : William Morrow

¹¹ Pejtmn, Kerol. 2001. *Polni ugovor*. Beograd: Zuhra.

¹² Duhaček, Daša. 2014. *Studije roda : od Deklaracije o pravima žene i građanke do drugog pola*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta, Centar za studije roda i politike, pp.25

¹³ Papić, Žarana. 1993. „Patrijarhat”, u: *Enciklopedija političke kulture*, ur. Matić M. i M. Pondunavac.

nasilje. Sam koncept moći ne mora nužno biti negativnog predznaka i kao takav predstavljati nasilje. Međutim, moć shvaćena kao sposobnost da se utiče na ponašanje drugih, dakle, moć *nad* nekim, podrazumeva odnos objekta i subjekta koji se bazira na kontroli i dominaciji.¹⁴ U srži ovog odnosa se nalazi nasilje kao mehanizam koji obezbeđuje da moć funkcioniše nesmetano, te da se odnosi moći, u kojoj je jedna strana potčinjena, održavaju. Ovakvo shvatanje odnosa moći koji vlada među polovima, otelovljeno u patrijarhatu kao sistemu koji je pretpostavka za vršenje muškog nasilja nad ženama, zajedničko je svim feministkinjama, iako se rodno zasnovanim nasiljem pretežno bave predstavnice radikalnog feminizma, ali u manjoj meri i predstavnice liberalnog, socijalističkog i postmodernističkog feminizma.¹⁵ U kapitalističkom kontekstu, vlasništvo nad ženom se teži izjednačiti sa vlasništvom nad robom, pre svega kada je reč o pravu na korišćenje ženskog tela, čak i kada se nad njim vrši nasilje. U ovome govori u prilog činjenica da je silovanje u braku kao krivično delo prepoznato tek 2009. godine u srpskom zakonodavstvu.¹⁶ Ovakvo shvatanje kapitalističkog patrijarhata nudi Zila Azenštajn u okviru koncepta kapitalističkog patrijarhata pri čemu komponenta patrijarhata omogućava polnu hijerarhiju a komponenta kapitalizma eksploataciju na osnovu pola koristi za sticanje profita.¹⁷ Žene u kapitalističkom patrijarhatu ne bivaju eksploatisane samo kao klasa, u sferi plaćenog i neplaćenog rada, njihova tela bivaju eksploatisana i na osnovu pola, bez obzira da li je reč o pornografiji, prostituciji, surogat materinstvu ili jednostavno rečeno, pravu na korišćenje i kontrolu tog tela koje je često praćeno nasiljem kao mehanizmom koji obezbeđuje da hijerarhija odnosa moći funkcioniše nesmetano.

U skladu sa navedenim, rodno zasnovano nasilje nad ženama možemo definisati kao „bilo koji oblik nasilja koji se sprovodi nad osobom samo zbog pripadnosti određenom polu, upotrebom fizičke ili psihičke sile, uključujući silovanje, fizičko nasilje, seksualno uznemiravanje, incest i pedofiliju”.¹⁸ Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama,

¹⁴ Pored moći nad, razlikujemo i moć za koja predstavlja individualne postupke osnaživanja pojedinke/ca, moć sa, koja se odnosi na grupno delovanje, najčešće u cilju rešavanja nekog problema i unutrašnju moć, definisanu kao spiritualni potencijal svakoga od nas koji nas čini ljudskim bićem. Rot, Nikola. 2003. Psi-ho-lo-gi-ja gru-pa, pr-ven-stve-no mla-dih gru-pa i or-ga-ni-za-ci-ja. Be-o-grad:Na-rod-na knji-ga, pp. 147

¹⁵ Nikolić Ristanović, Vesna. 2011. „Rod i nasilje”, u: *Uvod u rodne teorije*, ur. Milojević Ivana i Slobodanka Markov. Novi Sad: Mediterran publishing, pp. 337

¹⁶ *Krivični zakonik* ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).

¹⁷ Eisenstein, Zillah. 1999. „Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism”. *Critical Sociology*, 25(2-3), pp.208.

¹⁸ preuzeto iz: "100 reči o ravnopravnosti: Rečnik termina o ravnopravnosti žena i muškaraca", Prvi put objavljeno kao *One hundred words for equality: A glossary of terms on equality between women and men* od

rezolucija Generalne skupštine UN 48/104, nasilje nad ženama definiše kao „ispoljavanje istorijski nejednakih odnosa društvene moći između muškaraca i žena koji su doveli do diskriminacije i dominacije nad ženama od strane muškaraca i do sprečavanja potpunog napretka žena”.¹⁹ Muško nasilje nad ženama Autonomni ženski centar i Mreža žena protiv nasilja, jedine organizacije u Srbiji koje vode statistiku o femincidu, s obzirom da zvanična statistika ne postoji, i više od 20 godina vode SOS telefon za žene žrtve nasilja, nasilje definišu kao „svaki čin protiv ženine volje, a koji je ugrožava psihički, fizički, seksualno ili ekonomski. (...) Važno je znati da se nasilje može desiti svakoj ženi i da nasilje nije posledica ženinog ponašanja nego sistema patrijarhata u kome muškarci imaju moć, a nasilje nad ženama je način da oni tu moć održe. Nasilje nad ženama je primer zloupotrebe moći jednog pola nad drugim.”²⁰ Ovo potvrđuje i studija Dobaš i Dobaš koji su kroz dubinske intervju sa 109 pretučenih žena iz sigurnih kuća došli do zaključka da je nasilje posledica namere muža (muškarca) koje su oblikovane i legitimisane širim socio-kulturnim kontekstom patrijarhalne dominacije muškaraca nad ženama.²¹

Digitalno okruženje i rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju

Kao što je već rečeno, nasilje nad ženama ima veliki adaptibilni potencijal prilagođavanja svim kontekstualnim promenama kroz koja prolaze društva. U skladu sa navedenim, a imajući u vidu da je poslednju deceniju starog milenijuma obeležila tzv. informatička revolucija i prelaz u digitalno doba, i nasilje nad ženama se prilagodilo novim tehnološkim mogućnostima, konkretno, informaciono-komunikacionim tehnologijama (IKT).²² Bez obzira da li je reč o tehnološkom pesimizmu ili tehnološkom optimizmu, neupitna je činjenica da IKT imaju uticaj i drastično oblikuju sve aspekte savremenog života - od kupovine i sticanja formalnih nivoa obrazovanja preko interneta, preko upoznavanja potencijalnih emotivnih i seksualnih partnerki i partnera na za to namenjenim sajtovima, do tzv. lajfstriovanja (eng. *lifestreaming*) svakog aspekta naših privatnih i profesionalnih života na društvenim mrežama, koje potencijalno može biti pretočeno u sredstvo za sticanje

strane Office for Official Publications of the European Communities, European Communities, 1998; prevod na srpski: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, 2004

¹⁹ Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, Rezolucija Generalne skupštine UN 48/104 od 20 decembra 1993. & Pekinška deklaracija - Platforma za akciju, par. 118. Četvrte svetske UN konferencije o ženama, Peking, 1995. & Rezolucija 54/134 Generalne skupštine UN 1999

²⁰ Nasilje u partnerskim odnosima i u porodici, dostupno na:

<http://www.womenngo.org.rs/konsultacije-za-zene/o-nasilju-nad-ženama/11-konsultacije-za-zene/30-nasilje-u-partnerskim-odnosima-i-u-porodici> (posećeno 5.5.2019.)

²¹ Dobash R., Emerson & Russell P. Dobash. 1984. „The Nature and Antecedents of Violent Events”, *The British Journal of Criminology*, Volume 24, Issue 3, July 1984, pp 286

²² Kastels, Manuel. 2018. *Uspom umreženog društva*. Beograd: Službeni glasnik

profita.²³ S obzirom na činjenicu da rodno zasnovano nasilje čini važnu determinantu ženske egzistencije u korporalnom, ne-virtuelnom prostoru, po nekim podacima, preko 60% žena u Srbiji je imala iskustvo muškog nasilja²⁴ a u svetu između 15 do 71% žena²⁵, sasvim je logično da se kontinuum nasilja „preneo” i u virtuelno, digitalno, okruženje. Prema podacima iz 2015. godine, 73% žena je imalo iskustvo rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju.²⁶ Iako ne postoji konsenzus za definisanje digitalnog okruženja, u ovom radu će ono biti operacionalizovano na način da obuhvata sve prostore komunikacije koji su omogućeni posredstvom IKT - pre svega internet, ali i prostore komunikacije koja se odvija posredstvom mobilnih telefona, tablet računara i/ili računara. U skladu sa tim, rodno zasnovano nasilje koje se dešava u digitalnom okruženju ćemo definisati kao bilo koji oblik nasilja koji se dešava u digitalnom okruženju i/ili posredstvom IKT, i sprovodi se nad ženskom osobom samo zbog pripadnosti ženskom polu, a koje je ugrožava psihički, fizički, seksualno ili ekonomski.

Važno je istaći da rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju, ako isključimo našu radnu definiciju, kao takvo nije u potpunosti operacionalizovano i kontekstualizovano, te da se mali broj istraživanja bavi ovom tematikom.²⁷ Istraživanja koja su nam dostupna operiraju sa malim uzorcima, veoma često su nacionalnog karaktera i nije moguće pratiti trendove, odnosno, vremenski razvoj ovog fenomena. Istraživanje Agencije Evropske unije za temeljna prava ukazuje na to da svaka deseta žena doživi neki oblik rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju od svoje petnaeste godine, a kada je reč o proganjanju u digitalnom okruženju, svaka dvadeseta žena ima ovo iskustvo.²⁸ Istraživanje koje je sprovedeno u Nemačkoj a koje obuhvata ispitanike uzrasta od 10 do 50 godina ukazuje na to da žene značajno češće trpe seksualno uznemiravanje i proganjanje u digitalnom okruženju u

²³ Lieber, Chavie. How and why do influencers make so much money? The head of an influencer agency explains. 28.11.2018. <https://www.vox.com/the-goods/2018/11/28/18116875/influencer-marketing-social-media-engagement-instagram-youtube>

²⁴ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju. 2019. *Dobrobit i bezbednost žena: Srbija osnovni izveštaj*.

²⁵ WHO. 2005. Multi-country study on women's health and domestic violence against women.

WHO. 2010. Preventing intimate partner and sexual violence against women: Taking action and generating evidence.

WHO. 2013. Responding to intimate partner violence and sexual violence against women.

WHO clinical and policy guidelines.

²⁶ International Telecommunications Union & UN Women. 2015. *Cyber Violence against Women and Girls: A world-wide wake-up call*, pp.15.

²⁷ EIGE. 2017. *Cyber violence against women and girls*, pp.1.

²⁸ Agencija Evropske unije za temeljna prava. 2014. *Violence against women: an EU-wide survey – Main results*. Luksemburg: Ured za publikacije Evropske unije, pp.104.

odnosu na muškarce²⁹, a istraživanje sprovedeno u Sjedinjenim Američkim Državama ovo potvrđuje - žene uzrasta od 18 do 24 godine nesrazmerno češće doživljavanju proganjanje i seksualno uznemiravanje na internetu.³⁰ Da rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju nije odvojeno od rodno zasnovanog nasilja, već da čini deo kontinuuma nasilja nad ženama, ukazuju istraživanja - brojni su slučajevi u kojima se nasilje „prelivalo” iz jednog okruženja u drugo, odnosno, slučajevima u kojima su se već nasilni muškarci služili digitalnim tehnologijama kako bi nastavili vršiti nasilje.³¹

Postoje različiti oblici rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju, ali je moguće sistematizovati ih na sledeći način.

Tip nasilja	Opis nasilja	Činioci nasilja
(Sajber) proganjanje (eng. <i>cyberstalking</i>)	Špijuniranje i prikupljanje informacija o ženama na internetu kako bi se zastrašivale i ucenjivale	Slanje poruka (e-mail, sms ili instant poruka) koje su uvredljive ili preteće Obljavljivanje uvredljivih komentara o ženi Deljenje privatnih fotografija ili video snimaka žene putem interneta ili mobilnog telefona
Doksovanje (eng. <i>doxing</i>)	Prikupljanje i objavljivanje privatnih podataka na internetu kako bi se žrtve osramotile i ponizile	Deljenje privatnih podataka žene Deljenje privatnih fotografija ili video snimaka žene putem interneta ili mobilnog telefona
(Sajber) Seksualno uznemiravanje (eng. <i>cyber sexual harassment</i>)	Slanje tekstualnih ili vizuelnih zapisa žrtvi u cilju da se ona ponizi ili zastraši	Neželjene seksualno deskriptivne poruke (e-mail, sms, instant poruke) i/ili vizuelni zapisi Pretnje seksualnim nasiljem putem tekstualnih i/ili vizuelnih zapisa Govor mržnje, odnosno, vređanje i kritikovanje pojedinke bazirano na njenom polu/rodu i/ili seksualnoj orijentaciji Pretnje seksualnim nasiljem

²⁹ Staude-Muller, Hansen Britta & Melanie Voss. 2012. „How stressful is online victimization? Effects of victim’s personality and properties of the incident”, u: *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2).

³⁰ Istraživački centar Pew. 2014. *Online Harassment*.

³¹ Burney, Elizabeth. 2005. *Making People Behave: Anti-Social Behaviour, Politics and Policy*. Cullompton: Willan Publishing; Chakraborti, Neil & Jon Garland. 2015. *Hate Crime: Impact, Causes and Responses*. London: SAGE Publications Ltd

Osvetnička pornografija (eng. <i>revenge pornography</i>)	Objavljivanje privatnih fotografija ili snimaka seksualne prirode kako bi se žrtve osramotile i ponizile	Deljenje privatnih fotografija ili vizuelnih zapisa žene putem interneta ili mobilnog telefona
---	--	--

Kao što možemo videti, ove forme nasilja se često međusobno preklapaju i proističu jedna iz druge - na primer, žena može biti hakovana i na taj način privatni sadržaji seksualne prirode na njenom telefonu/računaru javno distribuirani (osvetnička pornografija), njen identitet može biti otkriven i objavljen u digitalnom okruženju (doksovanje), te ona može biti nakon toga proganjana od strane nepoznatih muškaraca (sajber proganjanje) i harasirana (seksualno uznemiravanje). Ono što im je zajedničko je prostor u kome se nasilje dešava (digitalno okruženje), tehnologija koja se koristi kako bi se nasilje vršilo (IKT) i relacije moći tokom vršenja nasilja determinisane na polu, odnosno, rodu (muškarci su nasilni nad ženama). Rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju po svom obliku može biti seksualno (osvetnička pornografija, seksualno uznemiravanje), psihičko (doksovanje, proganjanje) ali i ekonomsko jer može uticati na ženin sadašnji ili budući status zaposlenja i ugroziti ga (osvetnička pornografija, doksovanje). Posledice rodno zasnovanog nasilja na internetu mogu biti veoma brutalne - u Evropi i Americi je u zadnjih nekoliko godina bilo više suicida koji su pratili kontinuirano nasilje u digitalnom okruženju, a najčešće je bilo reči o osvetničkoj pornografiji.³² Žrtve osvetničke pornografije su najčešće žene, u oko 90% slučajeva³³, a sve je više sajtova specijalizovanih za osvetničku pornografiju, od kojih neki nude i mogućnost da se objave i lični podaci žene, poput njene adrese, podataka o poslodavcu ali i linkovi ka njenim profilima na društvenim mrežama.³⁴ Bitno je i ukazati na pojavu

³² Italijanka Tizjana Kantone (Tiziana Cantone) počinila je samoubistvo 2016. godine nakon višemesečnog doksovanja i (seksualnog) uznemiravanja nakon objave osvetničke pornografije zbog koje je ranije dobila otkaz (NA. Four questioned in Italy after woman's suicide over sex video, 15.9.2016, <http://www.bbc.com/news/world-europe-37377286>); petnaestogodišnja Amanda Tod (Amanda Todd) iz Kanadese ubila 2012. godine nakon što je jedna muška osoba objavila njene fotografije na internetu bez njenog pristanka (<http://www.bbc.co.uk/newsbeat/article/19960162/amanda-todd-memorial-for-teenage-cyberbullying-victim>); sedamnaestogodišnja Džulija Rebeka (Julia Rebecca) iz Brazila oduzela je sebi život 2013. godine nakon što su seksualno eksplicitne snimke nje i njenog partnera objavljene bez njenog pristanka (Lee Yandoli, Krystie, Revenge Porn Legislation Called For In Brazil Following 17-Year-Old's Suicide, 22.11.2013., <https://www.bustle.com/articles/9485-revenge-porn-legislation-called-for-in-brazil-following-17-year-olds-suicide>)

³³ NA. End revenge porn - A Campaign of the Cyber Civil Rights Initiative, Inc., 2015, <https://www.cybercivilrights.org/wp-content/uploads/2014/12/RPStatistics.pdf>

³⁴ Holpuch, Amanda. Hunter Moore of IsAnyoneUp.com announces new revenge porn website. 6.12.2012. <https://www.theguardian.com/culture/us-news-blog/2012/dec/06/hunter-moore-isanyoneup-revenge-porn-website>

„silovanja uživo” koja ne može biti obuhvaćena prethodno spomenutim formama rodno zasnovanog digitalnog nasilja a koja obuhvata streamovanje (eng. *streaming* - prenošenje uživo posredstvom *live* opcije na društvenim mrežama) seksualnih napada i silovanja. Do sada su zabeležena dva slučaja, u SAD i u Švedskoj.³⁵

Analiza institucionalnog i legislativnog okvira rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju

Institucionalni okvir koji definiše nasilje nad ženama je važan jer, pored definicije nasilja, oslikava i dominantno poličko i društveno viđenje ovog problema. U skladu sa tim, na ovaj način se omogućava društveni konsenzus u vezi toga šta nasilje jeste i koje ga sankcije treba pratiti. Kao što ćemo videti, dokument koji će neupitno targetirati rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju (još uvek) ne postoji, ni na međunarodnom ni na lokalnom nivou, međutim, postojeći dokumenti mogu, ukoliko za to postoji politička volja, biti tumačeni na način da u sebe inkorporiraju i ovaj oblik nasilja.

Najopštiji međunarodni politički okvir za definisanje nasilja nad ženama daje Pekinška deklaracija i platforma za akciju, usvojena na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama UN, održanoj u Pekingu 1995. godine, koja i daje univerzalnu definiciju nasilja nad ženama koje preuzimaju svi ostali dokumenti koji definišu međunarodni institucionalni okvir ovog fenomena.³⁶ Iako ova deklaracija obuhvata šire definisanje koncepata rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena u kontekstu ženskih ljudskih prava, jednu od njenih 12 ključnih tačaka čini i sprečavanje nasilja nad ženama i devojčicama, a borba protiv nasilja predstavlja jedan od strateških ciljeva u politikama poboljšanja i unapređivanja položaja devojčica i žena. Pekinška platforma nasilje nad ženama vidi kao prepreku postizanja ciljeva jednakosti, razvoja i mira, te kao poništavanje i ugrožavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda žena. Nasilje nad ženama i devojčicama je operacionalizovano na način da uključuje svaki akt nasilja zasnovanog na polnim razlikama koji dovodi, ili će verovatno dovesti do fizičke, seksualne ili psihološke štete i patnje žena, uključujući pretnje takvim delima, prisilu ili proizvoljno lišavanje slobode, bez obzira na to da li se ono dešava u javnom ili privatnom

³⁵ NA. Facebook Live 'broadcasts gang rape' of woman in Sweden, 23.1.2017.

<https://www.bbc.com/news/world-europe-38717186>; Pasha-Robinson, Lucy. Chicago teenager 'gang raped on Facebook live while dozens watched and did nothing'. 22.3.2017.

<http://www.independent.co.uk/news/world/americas/chicago-teenager-gang-rape-facebook-live-video-dozens-watched-a7642866.html>

³⁶ United Nations, *Beijing Declaration and Platform of Action, adopted at the Fourth World Conference on Women, 27 October 1995*

životu”.³⁷ Ovo uključuje, ali nije ograničeno na: 1) nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu, koje uključuje, između ostalog, fizičku i psihičku agresiju, emocionalno i psihičko zlostavljanje, incest, silovanje među supružnicama, stalnim ili povremenim partnerima i ukućanima, zločine počinjene u ime časti, genitalno i seksualno sakaćenje i druge tradicionalne prakse štetne po žene, kao što su prisilni brakovi; 2) nasilje koje se dešava u opštoj zajednici, uključujući, između ostalog, silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i zastrašivanje na radnom mestu, u institucijama, kao i trgovinu ženama u svrhu seksualne i ekonomske eksploatacije i seks turizma; 3) nasilje izvršeno ili odobreno od strane države ili njenih zvaničnika; 4) kršenje ženskih ljudskih prava u situacijama oružanog sukoba, posebno uzimanje talaca, prisilno raseljavanje, sistemsko silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu trudnoću i trgovinu u svrhu seksualne i ekonomske eksploatacije.³⁸ Na ovaj način je nasilje nad ženama operacionalizovano dovoljno široko te može uključivati i rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju.

Takođe, važno je i spomenuti i Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW).³⁹ Ona ne pominje eksplicitno nasilje nad ženama, međutim, ono jeste definisano od strane CEDAW Komiteta u Opštoj preporuci broj 19 (1992) koja je u članu 6 izričita u vezi toga da je nasilje samo po sebi uključeno u definiciju diskriminacije koja obuhvata „rodno specifično nasilje, tj. nasilje upereno protiv žene zato što je žena ili disproportionalno pogađa žene. Ono uključuje nanošenje telesnih, psihičkih ili seksualnih povreda ili patnji, pretnje ovim radnjama, prinudu i druge oblike lišavanja slobode”.⁴⁰ Kao i u prethodnom slučaju, rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju nije specifikovano kao takvo, ali se i CEDAW deklaracija može primeniti na njega.

Nešto specifičnija je bila radna grupa Širokopojasne komisije za održiv razvoj, koja je u svom izveštaju za 2017. godinu, kao jedan od strateških ciljeva u prevazilaženju rodnog jaza u pristupu i korišćenju interneta, navela je i pitanje bezbednosti u digitalnom okruženju, odnosno, zaštitu žena i devojčica u digitalnom okruženju.⁴¹ U izveštaju Komisije za status žena UN za 2017. godinu, navedeno je pitanje bezbednosti u digitalnom okruženju u okviru

³⁷ Ibid

³⁸ Ibid

³⁹ UN General Assembly, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, 18 December 1979, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13

⁴⁰ UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), *CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against women*, 1992.

⁴¹ Broadband Commission for Sustainable Development, *Working Group on the Digital Gender Divide: bridging the gender gap in Internet and broadband access and use - Progress Report September 2017*, 2017.

zaključka koji se bavi seksualnim uznemiravanjem u javnim i privatnim prostorima, kao i u digitalnom okruženju, kao „negativan uticaj na upražnjavanje jednakih prava i mogućnosti žena i devojčica (...) čije su posledice negativne po fizičko i mentalno zdravlje žrtava”.⁴²

Van navedenog, na međunarodnom nivou nije uočeno da postoji strategija, dokument ili deklaracija koja će rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju prepoznati kao takvo i adresirati ga na koncizan i nedvosmislen način.

*

Analizu nacionalnog zakonodavstva trebamo započeti od vrhovnog zakonodavnog dokumenta - Ustava Republike Srbije. Ustav Republike Srbije izričito zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola (čl. 21), garantuje pravo na dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti (čl.23), nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta (čl.25), garantuje ravnopravnost polova (čl.15) kao i druga ljudska i manjinska prava (čl.18) i garantuje ih opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava koji regulišu oblast nasilja nad ženama a koja smo prethodno spomenuli.⁴³

Važno je naglasti da samo mali broj zakona i zakonskih akata izričito regulišu pitanje nasilja u digitalnom okruženju, međutim, to ne znači da ova oblast nije regulisana, već da je neophodno šire tumačenje propisa u vezi sa nasiljem nad ženama, bez obzira na sredstva kojim je nasilje izvršeno na način na koji se uključuju i IKT.

Krivični zakonik je zakonski akt koji definiše brojna krivična dela koja mogu obuhvatiti rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju u celosti ili neke od njegovih elemenata. Opšti okvir za krivično-pravnu regulaciju rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju predstavljaju krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka (čl. 298-304a).⁴⁴ Ona obuhvataju oštećenje računarskih podataka i programa, računarsku sabotažu, pravljenje i unošenje računarskih virusa, računarsku prevaru, neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka, sprečavanje i organičavanje pristupa javnoj računarskoj mreži, neovlašćeno korišćenje računara ili računarske mreže i pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za izvršenje krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka. Kao posebno važna se ističu sledeća dela koja, vodeći se već izloženom klasifikacijom različitih oblika rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju, možemo sistematizovati na sledeći način:

⁴² UN Economic and Social Council (ECOSOC), Commission on the Status of Women: Report on the sixty-first session (24 March 2016 and 13-24 March 2017) , 2017, E/2017/27-E/CN.6/2017/21, <https://www.refworld.org/docid/5a54a6214.html>

⁴³ *Ustav Republike Srbije* („Službeni glasnik RS”, br. 98/2006).

⁴⁴ *Krivični zakonik* ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).

Tip nasilja	Opis nasilja	Činioci nasilja	Krivični zakonik
(Sajber) proganjanje (eng. cyberstalking)	Špijuniranje i prikupljanje informacija o ženama na internetu kako bi se zastrašivale i ucenjivale	Slanje poruka (e-mail, sms ili instant poruka) koje su uvredljive ili preteće Objavljivanje uvredljivih komentara o ženi Deljenje privatnih fotografija ili video snimaka žene putem interneta ili mobilnog telefona	Proganjanje (čl. 138a) Ugrožavanje sigurnosti (čl. 138) Neovlašćeno fotografisanje (čl. 144) Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka (čl. 145) Neovlašćeno prikupljanje tuđih podataka (čl. 146)
Doksovanje (eng. doxing)	Prikupljanje i objavljivanje privatnih podataka na internetu kako bi se žrtve osramotile i ponizile	Deljenje privatnih podataka žene Deljenje privatnih fotografija ili video snimaka žene putem interneta ili mobilnog telefona	Ugrožavanje sigurnosti (čl. 138) Povreda tajnosti pisama i drugih pošiljki (čl. 142) Neovlašćeno fotografisanje (čl. 144) Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka (čl. 145) Neovlašćeno prikupljanje tuđih podataka (čl. 146) Uvreda (čl. 170) Iznošenje ličnih i porodičnih prilika (čl. 172) Povreda ugleda zbog rasne, verske,

			<p>nacionalne ili druge pripadnosti (čl. 174)</p> <p>Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185b)</p> <p>Rasna i druga diskriminacija (član 387)</p>
(Sajber) Seksualno uznemiravanje	Slanje tekstualnih ili vizuelnih zapisa žrtvi u cilju da se ona ponizi ili zastaši	<p>Neželjene seksualno deskriptivne poruke (e-mail, sms, instant poruke) ili vizuelni zapisi</p> <p>Pretnje seksualnim nasiljem putem tekstualnih ili vizuelnih zapisa</p> <p>Govor mržnje, odnosno, vređanje i kritikovanje pojedinke bazirano na njenom polu/rodu i/ili seksualnoj orijentaciji</p> <p>Pretnje seksualnim nasiljem</p>	<p>Polno uznemiravanje (član 182a)</p> <p>Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185b)</p>
Osvetnička pornografija (eng. revenge pornography)	Objavljivanje privatnih fotografija ili snimaka seksualne prirode kako bi se žrtve osramotile i ponizile	Deljenje privatnih fotografija ili video snimaka žene putem interneta ili mobilnog telefona	<p>Neovlašćeno fotografisanje (čl. 144)</p> <p>Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka (čl. 145)</p> <p>Neovlašćeno</p>

			prikupljanje tuđih podataka (čl. 146) Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185) Nasilje u porodici (član 194) Ucena (član 215)
--	--	--	---

Kao izuzetno važni članovi Krivičnog zakona se ističu krivična dela polnog uznemiravanja i proganjanja u Krivičnom zakoniku, pri čemu se polno uznemiravanje definiše kao „svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje” članom 182a.⁴⁵ U ovom slučaju se eksplicitno ne specifikuje digitalno okruženje kao prostor u kome mogu biti izvršeno ovo krivično delo, već se to tumačenje prepušta Tužilaštvu i policiji.⁴⁶ Prilikom zakonskog definisanja proganjanja, ostavljena je mogućnost da ovo krivično delo bude izvršeno i u digitalnom okruženju, te se ono, u članu 138a, definiše na sledeći način: „Ko u toku određenog vremenskog perioda: 1) drugo lice neovlašćeno prati ili preduzima druge radnje u cilju fizičkog približavanja tom licu protivno njegovoj volji; 2) protivno volji drugog lica nastoji da sa njim uspostavi kontakt neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije; 3) zloupotrebljava podatke o ličnosti drugog lica ili njemu bliskog lica radi nuđenja robe ili usluga; 4) preti napadom na život, telo ili slobodu drugog lica ili njemu bliskog lica; 5) preduzima druge slične radnje na način koji može osetno da ugrozi lični život lica prema kome se radnje preduzimaju, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine”.⁴⁷

Pored ovoga, važno je spomenuti i Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala koji u drugom članu ovog zakona definiše

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

visokotehnoški kriminal kao “vršenje krivičnih dela kod kojih se kao objekat ili sredstvo izvršenja krivičnih dela javljaju računari, računarski sistemi, računarske mreže, računarski podaci, kao i njihovi proizvodi u materijalnom ili elektronskom obliku”.⁴⁸

Zaključna razmatranja

Istraživanja koja su nam dostupna, iako malobrojna, ukazuju na izuzetno visoku prevalencu rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju. Iako ova istraživanja obuhvataju različite zemlje, različitog standarda i GDP-a, sve ih karakteriše kapitalistički sistem privrede i logike. Patrijarhat, kao najstarija forma opresije, biva „nadograđen” kapitalističkom logikom, pri čemu se u kapitalističkom patrijarhatu ženska ljudska prava i telesna autonomija kao takva ne priznaju u potpunosti, već se žena i njeno telo posmatraju kao razmenski predmeti za zadovoljenje potreba, kao roba. Na ovo nam jasno ukazuje nesenzibilisanost, u većoj meri domaćeg, u manjoj meri međunarodnog, institucionalnog i legislativnog okvira koji bi definisao i sankcionisao rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju kao jedan od zastupljenijih negativnih elemenata ženske egzistencije. Primer nesenzibiliteta za osvetničku pornografiju, kao i pojava „silovanja uživo”, možda najbolje oslikavaju kapitalistički patrijarhat koji ovo omogućava - žensko telo se gleda kao roba kome se ima pristup bez obzira na pristanak žene, a sankcije koje će ovome uslediti izostaju.

Domaći legislativni okvir pretpostavlja usklađenost sa međunarodnim, te ima prostora za izmenu propisa na način koji će omogućiti sankcionisanje, u čijoj je biti preventivno delovanje i sprečavanje ove forme nasilja. Međutim, u zemlji u kojoj se na naslovnim stranicama najprodavanijih dnevnih novina redovno nalaze fotografije osvetničke pornografije što retko kada prate adekvatne sankcije i reakcije nadležnih tela, a komercijalizacija rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju je način povećanja profita koji je u biti kapitalističke logike komodifikacije ženskih tela i nasilja nad ženama, borba protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama u digitalnom okruženju mora biti prioritet. Zbog ovoga, nasilju nad ženama u digitalnom okruženju mora biti data pažnja srazmerna njegovoj prevalenci u akademskoj javnosti, jer i dalje ne postoji jasna i generalno prihvaćena konceptualizacija ovog fenomena, koja je neophodna za dalje društveno delovanje - lobiranje i izmenu zakonodavnog okvira na način na koji će on direktno definisati ovu formu nasilja i potom je i sankcionisati. Zbog toga, ovaj rad prate sledeće preporuke:

⁴⁸ *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnoškog kriminala* ("Sl. glasnik RS", br. 61/2005 i 104/2009)

Preporuke Vladi Republike Srbije, resornim ministarstvima i nadležnim institucijama

1. Neophodno je izraditi i predložiti Zakon o sprečavanju rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju, koji bi definisao pojam rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju i predvideo preventivne mere i sankcije za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju.
2. Neophodno je uskladiti i izmeniti postojeće zakone (Krivični zakonik, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Zakon o zabrani diskriminacije, Porodični zakon) na način na koji bi obuhvatili rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju.
3. Neophodno je organizovati i sprovesti edukaciju svih zaposlenih u državnoj upravi, lokalnoj samoupravi i ostalim institucijama i pojedinkama/pojedincima koji se finansiraju iz budžeta Republike Srbije (a pogotovo onih koji rade sa osetljivim društvenim grupama i decom) sa ciljem podizanja svesti o postojanju rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju (samom pojmu, značaju i negativnim posledicama koje izaziva po psihičko i fizičko zdravlje žrtvi). Poseban fokus ove edukacije mora biti na prepoznavanju rodne komponente nasilja.
4. Neophodno je organizovati i sprovesti edukaciju svih zaposlenih u državnoj upravi, lokalnoj samoupravi i ostalim institucijama i pojedinkama/pojedincima koji se finansiraju iz budžeta Republike Srbije o neophodnosti usklađivanja domaćih zakona i primene odredbi koje definišu međunarodni dokumenti.
5. Neophodno je sprovesti edukativnu medijsku kampanju koja bi za cilj imala podizanje svesti šire javnosti o negativnim posledicama rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju.
6. Neophodno je u školske kurikulume uvesti temu rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju (predmeti poput informatike, sociologije, psihologije, ustava i prava građana) sa ciljem podizanja svesti o ovoj vrsti nasilja i njegovim posledicama.

Preporuke civilnom društvu

1. Neophodno je organizovati i sprovesti edukaciju žena i devojčica kao posebno ranjivih kategorija kada je reč o rodno zasnovanom nasilju u digitalnom okruženju u cilju prepoznavanja ove forme nasilja.

2. Neophodno je organizovati i sprovesti edukaciju žena i devojčica kao posebno ranjivih grupa kada je reč o odgovarajućim reakcijama i zakonskim lekovima koji su primenjivi na rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju.
3. Neophodno je organizovati i sprovesti edukaciju zaposlenih u nadležnim institucijama (centri za socijalni rad, tužilaštvo, policija) sa ciljem podizanja svesti o postojanju rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju (samom pojmu, značaju i negativnim posledicama koje izaziva po psihičko i fizičko zdravlje žrtvi). Poseban fokus ove edukacije mora biti na prepoznavanju rodne komponente nasilja.
4. Neophodno je pružiti psihosocijalnu i besplatnu pravnu pomoć ženama i devojčicama sa iskustvom rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju, kao i podršku da nasilje prijave u cilju njegovog sankcionisanja.
5. Neophodno je konstantno lobiranje nevladinog sektora za donošenje Zakon o sprečavanju rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju, koji bi definisao pojam rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju i predvideo preventivne mere i sankcije za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju.
6. Neophodno je konstantno lobiranje nevladinog sektora za izmenu i dopunu već postojećih zakona (Krivični zakonik, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Zakon o zabrani diskriminacije, Porodični zakon) na način na koji bi obuhvatili rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju.
7. Neophodno je da mediji kontinuirano rade na podizanju svesti o postojanju i negativnim posledicama rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju kroz profesionalno i etičko izveštavanje o slučajevima ovog nasilja.

Korišćena literatura

1. Agencija Evropske unije za temeljna prava. 2014. *Violence against women: an EU-wide survey – Main results*. Luksemburg: Ured za publikacije Evropske unije.
2. Butler, Judith. 2005. *Raščinjavanje pola*. Sarajevo: Šahinpašić.

3. Batler, Džudit . 2010. *Nevolja s rodom*. Beograd: Karpos.
4. Batler, Džudit. 2001. *Tela koja nešto znače. O diskurzivnim granicama 'pola'*. Beograd: Samizdat b92.
5. Broadband Commission for Sustainable Development, *Working Group on the Digital Gender Divide: bridging the gender gap in Internet and broadband access and use - Progress Report September 2017*, 2017, <https://www.broadbandcommission.org/Documents/publications/WG-Gender-Digital-Divide-Report2017.pdf> [posećeno 15.5.2019]
6. Burney, Elizabeth. 2005. *Making People Behave: Anti-Social Behaviour, Politics and Policy*. Cullompton: Willan Publishing.
7. Chakraborti, Neil & Jon Garland. 2015. *Hate Crime: Impact, Causes and Responses*. London: SAGE Publications Ltd.
8. Duhaček, Daša. 2014. *Studije roda : od Deklaracije o pravima žene i građanke do drugog pola*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta, Centar za studije roda i politike.
9. Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, Rezolucija Generalne skupštine UN 48/104 od 20 decembra 1993.&Pekinska deklaracija - Platforma za akciju, par. 118. Četvrte svetske UN konferencije o ženama, Peking, 1995.&Rezolucija 54/134 Generalne skupštine UN 1999.
10. Dobash R., Emerson & Russell P. Dobash. 1984. „The Nature and Antecedents of Violent Events”, *The British Journal of Criminology*, Volume 24, Issue 3, July 1984, pp 269–288.
11. EIGE. 2017. *Cyber violence against women and girls*.
12. Firestone, Shulamith. 1974. *The dialectic of sex : the case for feminist revolution*. New York : William Morrow.
13. Ignjatović, Tanja. *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd: RŽF.
14. International Telecommunications Union & UN Women. 2015. *Cyber Violence against Women and Girls: A world-wide wake-up call*.
15. Istraživački centar Pew. 2014. *Online Harassment*. Dostupno na: <http://www.pewinternet.org/2014/10/22/online-harassment/> [posećeno 27.2.2019]
16. Kastels, Manuel. 2018. *Uspon umreženog društva*. Beograd: Službeni glasnik.
17. *Krivični zakonik* ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).

18. Mid, Margaret. 2009. *Pol i temperament u tri primitivna društva*. Beograd: Ukronija.
19. Millett, Kate. 2000. *Sexual politics*. Urbana: University of Illinois Press.
20. Nikolić Ristanović, Vesna. 2011. „Rod i nasilje”, u: *Uvod u rodne teorije*, ur. Milojević Ivana i Slobodanka Markov. Novi Sad: Mediterran publishing, pp. 337-357.
21. Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju. 2019. *Dobrobit i bezbednost žena: Srbija osnovni izveštaj*.
22. Papić, Žarana. 1993. „Patrijarhat”, u: *Enciklopedija političke kulture*, ur. Matić M. i M. Pondunavac.
23. Pejtmén, Kerol. 2001. *Polni ugovor*. Beograd: Zuhra.
24. Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova. 2004. *100 reči o ravnopravnosti: Rečnik termina o ravnopravnosti žena i muškaraca*.
25. Rot, Nikola. 2003. *Psi-ho-lo-gi-ja gru-pa, pr-ven-stve-no mla-dih gru-pa i or-ga-ni-za-ci-ja*. Be-o-grad: Na-rod-na knji-ga.
26. Staude-Muller, Hansen Britta & Melanie Voss. 2012. „How stressful is online victimization? Effects of victim’s personality and properties of the incident”, u: *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2).
27. United Nations, *Beijing Declaration and Platform of Action, adopted at the Fourth World Conference on Women, 27 October 1995*,: <https://www.refworld.org/docid/3dde04324.html> [posećeno 15.5.2019]
28. UN General Assembly, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, 18 December 1979, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html> [posećeno 27.2.2019]
29. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), *CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against women*, 1992, <https://www.refworld.org/docid/52d920c54.html> [posećeno 27.2.2019]
30. UN Economic and Social Council (ECOSOC), *Commission on the Status of Women: Report on the sixty-first session (24 March 2016 and 13-24 March 2017)*, 2017, E/2017/27-E/CN.6/2017/21, <https://www.refworld.org/docid/5a54a6214.html> [posećeno 15.5.2019]
31. *Ustav Republike Srbije* („Službeni glasnik RS”, br. 98/2006).
32. *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala* ("Sl. glasnik RS", br. 61/2005 i 104/2009).
33. Eisenstein, Zillah. 1999. „Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism”. *Critical Sociology*, 25(2-3), pp.196–217.

34. WHO. 2005. *Multi-country study on women's health and domestic violence against women.*
35. WHO. 2010. *Preventing intimate partner and sexual violence against women: Taking action and generating evidence.*
36. WHO. 2013. *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. WHO clinical and policy guidelines.*

Internet izvori:

- Holpuch, Amanda. Hunter Moore of IsAnyoneUp.com announces new revenge porn website. 6.12.2012. <https://www.theguardian.com/culture/us-news-blog/2012/dec/06/hunter-moore-isanyoneup-revenge-porn-website> [posećeno 15.5.2019]
- Lee Yandoli, Krystie, Revenge Porn Legislation Called For In Brazil Following 17-Year-Old's Suicide, 22.11.2013., <https://www.bustle.com/articles/9485-revenge-porn-legislation-called-for-in-brazil-following-17-year-olds-suicide> [posećeno 15.5.2019]
- Lieber, Chavie. How and why do influencers make so much money? The head of an influencer agency explains. 28.11.2018. <https://www.vox.com/the-goods/2018/11/28/18116875/influencer-marketing-social-media-engagement-instagram-youtube> [posećeno 15.5.2019]
- NA, Nasilje u partnerskim odnosima i u porodici, dostupno na: <http://www.womenngo.org.rs/konsultacije-za-zene/o-nasilju-nad-zenama/11-konsultacije-za-zene/30-nasilje-u-partnerskim-odnosima-i-u-porodici> [posećeno 15.5.2019]
- NA. Four questioned in Italy after woman's suicide over sex video, 15.9.2016, <http://www.bbc.com/news/world-europe-37377286> [posećeno 15.5.2019]
- NA. Amanda Todd: Memorial for teenage cyberbullying victim, 17.10.2012. <http://www.bbc.co.uk/newsbeat/article/19960162/amanda-todd-memorial-for-teenage-cyberbullying-victim> [posećeno 15.5.2019]
- NA. Facebook Live 'broadcasts gang rape' of woman in Sweden, 23.1.2017. <https://www.bbc.com/news/world-europe-38717186> [posećeno 15.5.2019]
- NA. End revenge porn - A Campaign of the Cyber Civil Rights Initiative, Inc., 2015, <https://www.cybercivilrights.org/wp-content/uploads/2014/12/RPStatistics.pdf> [posećeno 15.5.2019]

- Pasha-Robinson, Lucy. Chicago teenager 'gang raped on Facebook live while dozens watched and did nothing'. 22.3.2017.

<http://www.independent.co.uk/news/world/americas/chicago-teenager-gang-rape-facebook-live-video-dozens-watched-a7642866.html> [posećeno 15.5.2019]